

Dyskusje i polemiki

BADANIA NAD MNIEJSZOŚCIĄ NARODOWĄ

TADEUSZ JĘDRUSZCZAK

XII SESJA POLSKO-NIEMIECKIEJ KOMISJI HISTORYCZNEJ

W dniach 25 i 26 maja 1965 odbyły się w Wiśle obrady XII Sesji Polsko-Niemieckiej Komisji Historycznej z udziałem 22 historyków polskich i 9 historyków z NRD. Ze strony polskiej uczestniczyli członkowie Komisji: prof. Fr. Ryszka (przewodniczący), doc. A. Galos, dyr. H. Altman i doc. T. Jędruszcak (sekretarz), ponadto w charakterze gości m. in. prof. K. Popiołek, doc. K. Jońca, dr J. Chlebowczyk, dr M. Cygański, dr M. Drozdowski, dr K. Fiedor, dr H. Janowska, dr L. Meisner, dr W. Wrzesiński. Członkiem Komisji ze strony polskiej jest również prof. J. Pajewski, który z powodu choroby nie mógł wziąć udziału w sesji. Ze strony niemieckiej w obradach udział wzięli: prof. G. Schilfert (przewodniczący), prof. F. H. Gentzen, prof. J. Schildhauer, prof. W. Eildermann, pani Dorothea Fentsch, dr R. Goguel, dr R. Jeske (p.o. sekretarz), dr E. Schetelich, dr W. Schumann.

Głównym punktem obrad sesji była dyskusja naukowa na temat mniejszości narodowej polskiej w Niemczech i mniejszości narodowej niemieckiej w Polsce w latach 1918—1939. Strona polska przedstawiła następujące referaty i komunikaty: M. Cygański, *Mniejszość niemiecka w Polsce w latach 1919—1939. Rozwój życia politycznego i stosunek do państwowości polskiej*; M. Drozdowski, *Struktura społeczna mniejszości niemieckiej w Polsce 1918—1939*; L. Meissner, *Niemieckie ugrupowania antyhitlerowskie w Polsce 1933—1939*; K. Jońca, *Narodowa i społeczna walka ludności polskiej Opolszczyzny 1918—1939*; W. Wrzesiński, *Ludność polska na Powiślu, Warmii i Mazurach 1918—1939*; H. Janowska, *Polska emigracja zarobkowa w Westfalii i Nadrenii 1918—1939*; W. Wrzesiński, *Związek Polaków w Niemczech 1922—1939*.

Historycy NRD ogłosili następujące referaty i komunikaty: F. H. Gentzen, *Die Rolle der deutschen Regierung beim Aufbau deutscher Minderheitsorganisationen in den an Polen abgetretenen Gebieten (1919—1922)*; R. Jeske, *Rolle des deutschen Volksbundes für Polnische Oberschlesien in der Zwischenkriegszeit*; R. Goguel, *Zu einigen neueren westdeutschen Veröffentlichungen über die Deutsche Minderheit in Polen*; F. Fentsch, *Die Rolle des deutschen Schutzbundes*.

Z tego obfitego zestawu referatów i komunikatów oraz z licznych gło-

sów w bardzo żywej dyskusji publikujemy niżej w skróconej formie wypowiedzi T. Cieślaka, M. Cygańskiego, K. Fiedora, F. H. Gentzena i R. Goguela.

Zarówno referenci jak i dyskutanci poświęcili sporo uwagi sprawie wykorzystywania przez rządy niemieckie okresu międzywojennego ludności niemieckiej w Polsce jako instrumentu polityki Berlina. Polska nie była pod tym względem wyjątkiem. Również inne państwa, posiadające w swych granicach mniejszość niemiecką odczuwały dotkliwie różne formy nacisku wywieranego na nie przez imperializm niemiecki za pośrednictwem niemieckiej mniejszości narodowej.

Inspirowane, kierowane i subwencjonowane z Berlina niemieckie partie i organizacje dostosowywały swą taktykę do każdorazowych potrzeb niemieckiego imperializmu. Niemcy były bodaj jedynym z nielicznych państw na świecie, które tak precyzyjnie i skutecznie potrafiło wykorzystywać we własnym interesie ludność niemiecką mieszkającą w charakterze mniejszości narodowej w innych krajach.

Podczas sesji w Wiśle przedstawiono szczegółowo funkcjonowanie tego mechanizmu w stosunku do Polski (F. H. Gentzen, R. Jeske). Mniejszość niemiecka w Polsce była pod wpływami hitlerowskimi. To określało jej postawę i to dominowało. Obok tego jednak w łonie tej mniejszości były ośrodki i grupy antyhitlerowskie. Stanowiły one znikomą tylko część i pozbawione były realnego znaczenia politycznego (M. Cygański, L. Meissner).

W tym kontekście na uwagę zasługuje analiza zachodnioniemieckiej historiografii przeprowadzona przez R. Goguela, który polemizował z twierdzeniem części historyków z NRF, że mniejszość niemiecka w Polsce była lojalna wobec państwa polskiego.

Strukturę społeczną Niemców w Polsce przedstawił M. Drozdowski. Omawiano też politykę państwa polskiego wobec mieszkających w Polsce Niemców. Krytykując różne przejawy dyskryminacji narodowościowej, podkreślano zasadniczo korzystną sytuację mniejszości niemieckiej w Polsce (Fr. Ryszka). Sytuacja ta była na pewno znacznie lepsza niż sytuacja ludności polskiej w Niemczech. Ta sprawa — to znaczy mniejszość polska w Niemczech — zajęła w obradach sesji dużo miejsca. Mówili o tym m. in. K. Jońca, W. Wrzesiński, H. Janowska. Uwypuklono tezę o pogarszającym się położeniu Polaków w Niemczech w miarę zbliżania się do 1939 r. Działalność Związku Polaków w Niemczech zobrazował W. Wrzesiński.

Żywą wymianę zdań wywołało zagadnienie kryteriów narodowości. Dr Chlebowczyk wypowiedział się przeciw absolutyzowaniu kryteriów obiektywnych (np. języka). Zwrócił on uwagę na znaczenie kryteriów subiektywnych. Ten punkt widzenia reprezentował również w dyskusji niżej podpisany. Nadto J. Chlebowczyk wskazał, że na terenach pogranicznych zachodzi naturalny proces wzajemnego przenikania kultur, języka, procesów asymilacyjnych, co doprowadza często do ukształtowania się grupy tzw. ludzi tutejszych, broniących swej regionalnej odrębności.

W drugiej części sesji omawiano działalność komisji w czasie od maja 1964 do maja 1965 r. i sformułowano plan na rok następny. W zasadzie postanowienia poprzednich sesji zostały zrealizowane. Uznano jedynie, że recenzowanie ważniejszych polskich publikacji historycznych w czaso-

pismach NRD jest jeszcze niezupełnie wystarczające. Strona niemiecka wyraziła zgodę na intensyfikację starań w tej dziedzinie.

Plan pracy komisji na okres 1965/1966 przewiduje współdziałanie obu stron w opracowaniu syntez, wymianę opracowań, wzajemne udzielanie sobie informacji bibliograficznych i archiwalnych itp. W ramach Komisji Polsko-Niemieckiej działają podkomisje: śląska (doc. A. Galos), pomorska (prof. J. Pajewski) i archiwalna (dyr. H. Altman). Pracują one według specjalnych planów.

XII СЕССИЯ ПОЛЬСКО-НЕМЕЦКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ КОМИССИИ

25—26 мая 1965 г. в Висле проходили совещания XII сессии Польско-немецкой исторической комиссии при участии 22 польских историков и 9 историков из ГДР. Со стороны Польши участвовали следующие члены Комиссии: проф. Ф. Рышка (председатель), доцент А. Галиос, дир. Г. Альтман и доцент Т. Ендрущак (секретарь). Среди приглашенных гостей, присутствовали, в частности, проф. К. Попиолек, доцент К. Ионца, д-р Я. Хлебовчик, д-р М. Цыганьски, д-р М. Дроздовски, д-р К. Федор, д-р Г. Яновска, д-р Л. Мейсснер, д-р В. Вжесиньски. Один из польских членов Комиссии проф. Я. Паевски отсутствовал по поводу болезни. Со стороны ГДР в совещаниях приняли участие проф. Ф. Шильферт (председатель), проф. Ф. Г. Гентцен, проф. И. Шильдгауэр, проф. В. Эйлерман, госпожа Доротея Фентш, д-р Р. Гогуель, д-р Р. Иеске (и.о. секретаря), д-р Э. Шетелих, д-р В. Шуман.

Главным пунктом совещаний была научная дискуссия на тему о польском национальном меньшинстве в Германии и немецком национальном меньшинстве в Польше в 1918—1939 гг. Представители Польши выступили со следующими докладами и сообщениями: М. Цыганьски: Немецкое меньшинство в Польше в 1919—1939 гг. Развитие политической жизни и отношение к польской государственности; М. Дроздовски: Социальная структура немецкого меньшинства в Польше в 1918—1939 гг.; Л. Мейсснер: Немецкие антигитлеровские группировки в Польше в 1933—1939; К. Ионца: Национальная и социальная борьба польского населения Опольщины в 1918—1939 гг.; В. Вжесиньски: Польское население в Повислье, Вармии и Мазурах в 1918—1939 гг.; Г. Яновска: Польская экономическая эмиграция в Вестфалии и Рейнской области в 1918—1939 гг.; В. Вжесиньски: Союз поляков в Германии в 1922—1939 гг.

Историки ГДР выступили со следующими докладами и сообщениями: F. H. Gentzen, Die Rolle der deutschen Regierung beim Aufbau der deutschen Minderheitsorganisationen in den an Polen abgetretenen Gebieten (1919—1922); R. Jeske, Rolle des Deutschen Volksbundes für Polnisch-Oberschlesien in der Zwischenkriegszeit; R. Goguel: Zu einigen neueren westdeutschen Veröffentlichungen über die deutsche Minderheit in Polen; D. Fentsch: Die Rolle des deutschen Schutzbundes.

Из этой богатой программы докладов и сообщений, а также из многочисленных выступлений во время оживленной дискуссии мы приведем лишь кратко высказывания М. Цыганьского, Т. Цесьляка, К. Федора, Ф. Г. Гентцена и Р. Гогуеля.

Одним из основных вопросов, затронутых докладчиками и участниками дискуссии был факт использования немецкого населения в Польше как орудия берлинской политики, к чему прибегали в межвоенный период очередные пра-

вительства Германии. Впрочем Польша не составляла в этом отношении исключения; в других странах, где проживало немецкое меньшинство, также сильно ощущался нажим германского империализма, осуществляемый через немецкие национальные меньшинства.

Наставляемые и руководимые Берлином, который их субсидировал, немецкие партии и организации всякий раз принаравливали свою тактику к потребностям германского империализма. Германия была, пожалуй, одной из немногих стран в мире которые так успешно умели использовать в своих интересах немецкие национальные меньшинства в других странах.

На Сессии в Висле было подробно представлено, как работал этот механизм в Польше (Ф. Г. Гентцен, Р. Иеске). Немецкое национальное меньшинство в Польше находилось под гитлеровским влиянием. Это определяло его облик и было его доминирующей чертой. Все же среди этого меньшинства были антигитлеровские группы, но они составляли такую ничтожную часть, что не имели реального политического значения (М. Цыганьски, Л. Мейсснер).

В таком контексте заслуживает внимания анализ западногерманской историографии, проведенный Р. Гогуелем, полемизировавшим с теми историками ФРГ, которые утверждали, что немецкое меньшинство в Польше вело себя лояльно по отношению к польскому государству.

О социальной структуре немцев в Польше говорил М. Дроздовски. Обсуждалась также политика польского государства по отношению к немцам, проживавшим в Польше. Отмечая отдельные случаи национальной дискриминации, участники сессии подчеркивали, что в основном немецкое меньшинство в Польше находилось в благоприятных условиях (Ф. Рышка). Несомненно положение немцев в Польше было значительно лучше, чем положение поляков в Германии. Этому вопросу, т.е. вопросу польского меньшинства в Германии, уделялось на сессии много внимания. Об этом, в частности, говорили К. Ионца, В. Вжесиньски, Г. Яновска. Выступавшие подчеркивали, что положение поляков в Германии неуклонно ухудшалось вплоть до 1939 г. Деятельность Союза поляков в Германии отобразил В. Вжесиньски.

Оживленный обмен мнений вызвал вопрос критериев понятия национальности. Д-р Хлебовчик высказался против абсолютизации объективных критериев (например языка). Он указал также на значительность субъективных критериев.

Эту точку зрения разделял также в дискуссии автор настоящей статьи. Кроме того д-р Хлебовчик отметил, что на пограничных территориях совершается естественный процесс взаимодействия культур, языка, совершаются процессы ассимиляции, и это часто приводит к формированию групп так наз. местных людей, отстаивающих свою региональную обособленность.

Вторая часть Сессии была посвящена обсуждению деятельности Комиссии в период от мая 1964 г. до мая 1965 г. и установлению плана работ на следующий год. Решения предыдущих сессий были в основном осуществлены. Отмечалось лишь, что в журналах ГДР слишком мало места отводится рецензиям на важнейшие польские публикации по истории. Немецкие историки обещали уделить этому вопросу больше внимания.

План работ Комиссии на 1965/1966 гг. предусматривает сотрудничество обеих сторон в области подготовки синтезов, обмен статей, обмен библиографической и архивной информацией и пр. При Польско-немецкой комиссии работают следующие подкомиссии: силезская (доц. А. Галиос), поморская (проф. Я. Паевски) и архивная (дир. Г. Альтман). Каждая из них работает по своему плану.

LA XII-e SESSION DE LA COMMISSION HISTORIQUE
POLONO-ALLEMANDE

Le 25 et le 26 mai 1965 s'est tenue à Wisła la XII-e session de la Commission Historique Polono-Allemande, avec la participation de 22 historiens polonais et de 9 historiens de la République Démocratique Allemande. Du côté polonais ont pris part à la session les membres de la Commission: professeur F. Ryszka (président), professeur agrégé A. Galos, directeur des Archives de Pologne H. Altmann, professeur agrégé T. Jędruszczak (secrétaire). Parmi les invités se trouvaient les professeurs: K. Popiołek et K. Jońca, Mme Janowska et M. M. Chlebowczyk, M. Cygański, M. Drozdowski, K. Fiedor, L. Meissner, W. Wrzesiński. Le professeur J. Pajewski, membre de la Commission, n'a pas pu assister à la session pour cause de maladie. Du côté allemand ont participé à la session: le professeur G. Schilfert (président), les professeurs F. H. Gentzen, J. Schildhauer, W. Wildermann, Mme Dorothea Fentsch et M.M. R. Goguel, R. Jeske (faisant fonction de secrétaire), E. Schetelich et W. Schumann.

Les débats étaient consacrés principalement aux problèmes des minorités: polonaise en Allemagne et allemande en Pologne dans la période de 1918 à 1939. Les historiens polonais ont présenté les rapports et les communications suivantes: M. Cygański: La minorité allemande en Pologne de 1919 à 1939. L'évolution de la vie politique et l'attitude envers l'Etat Polonais. M. Drozdowski: La structure sociale de la minorité allemande en Pologne de 1918 à 1939. L. Meissner: Les groupements antifascistes allemands en Pologne de 1933 à 1939. K. Jońca: La lutte nationale et sociale de la population polonaise dans la province d'Opole de 1918 à 1939. W. Wrzesiński: La population polonaise dans la région de la basse Vistule et dans la Poméranie mazovienne de 1918 à 1939. H. Janowska: L'émigration ouvrière polonaise en Westphalie et dans la Rhénanie de 1918 à 1939. W. Wrzesiński: L'Association des Polonais en Allemagne de 1922 à 1939.

Les historiens de la R.D.A. ont présenté des rapports et des communications suivantes: F. G. Gentzen: Die Rolle der deutschen Regierung beim Aufbau der deutschen Minderheitsorganisationen in den an Polen abgetretenen Gebieten (1919—1922). R. Jeske: Rolle des Deutschen Volksbundes für Polnisch-Oberschlesien in der Zwischenkriegszeit. R. Goguel: Zu einigen neueren westdeutschen Veröffentlichungen über die deutsche Minderheit in Polen. D. Fentsch: Die Rolle des deutschen Schutzbundes.

Nous avons choisi, parmi les nombreux rapports, communications et interventions qui avaient eu lieu au cours d'une discussion très animée, les allocutions des M.M. M. Cygański, T. Cieślak, K. Fiedor, F. H. Gentzen et R. Goguel, dont nous publions ci-dessus les résumés.

Les rapporteurs et les discutants ont consacré beaucoup d'attention à la question, comment les gouvernements allemands de la période entre les deux guerres se sont servis de la population allemande en Pologne comme d'un instrument politique. La Pologne n'était pas d'ailleurs dans une situation exceptionnelle à cet égard; d'autres pays où il y avait une minorité allemande ressentaient également les pressions que l'impérialisme allemand exerçait dans des formes diverses par l'intermédiaire de la minorité nationale allemande.

Les partis et les organisations allemands, inspirés, dirigés et subventionnés par Berlin, modifiaient leur tactique selon les besoins de l'impérialisme allemand. L'Allemagne était un de ces rares pays qui ont su utiliser, à leurs propres fins et avec beaucoup de précision et d'efficacité, leur population vivant dans d'autres

pays en tant que minorité nationale, en se servant d'elle comme d'un instrument politique.

Lors de la session à Wisła l'on a analysé en détail le fonctionnement de ce mécanisme par rapport à la Pologne (F. H. Gentzen, R. Jeske). La minorité allemande en Pologne était dominée par les influences hitlériennes qui déterminaient son attitude: Au sein de cette minorité il y avait pourtant des centres et des groupes antifascistes, mais ils étaient très peu nombreux et dépourvus d'importance politique réelle (M. Cygański, L. Meissner).

Il est intéressant de noter, dans ce contexte, l'analyse de l'historiographie ouest-allemande, effectuée par R. Goguel qui polémisait avec les assertions de certains historiens de la République Fédérale, selon lesquels la minorité allemande en Pologne se comportait loyalement envers l'Etat Polonais.

M. Drozdowski a examiné la structure sociale de la population allemande en Pologne. On a parlé également de la politique poursuivie par le gouvernement polonais à l'égard des Allemands habitant en Pologne. Tout en critiquant les différentes manifestations de discrimination nationale, on a souligné que la situation de la minorité allemande en Pologne était, en principe, avantageuse (F. Ryszka). Elle était certainement meilleure que la situation de la population polonaise en Allemagne. Cette dernière question, c'est à dire celle de la minorité polonaise en Allemagne, a occupé beaucoup de place dans le débat. Plusieurs discutants, entre autres M.M. K. Jońca et W. Wrzesiński, ainsi que Mme Janowska, se sont penchés sur ce problème. On a insisté sur le fait que la situation des Polonais en Allemagne devenait plus difficile à mesure que l'année 1939 approchait. W. Wrzesiński a caractérisé l'activité de l'Association des Polonais en Allemagne.

Le problème des critères de nationalité a provoqué un échange d'opinions très animé. Le docteur Chlebowczyk s'est prononcé contre l'attribution d'un caractère absolu aux critères objectifs (comme, par exemple, la langue) et il a souligné l'importance des critères subjectifs. Le soussigné a également représenté ce point de vue dans la discussion. De plus, M. Chlebowczyk a indiqué que dans les régions frontalières a lieu un processus naturel d'assimilation, de pénétration mutuelle des cultures et des langues, ce qui aboutit souvent à la formation d'un groupe de „gens de terroir”, attachés à leur particularité locale.

La deuxième partie de la session était consacrée à l'analyse de l'activité de la Commission du mai 1964 au mai 1965 et à l'élaboration d'un plan de travail pour l'année prochaine. En principe les décisions des sessions antérieures ont été réalisées. On a cependant reconnu que les revues paraissant dans la R.D.A. publient peu de critiques et de comptes-rendus des publications historiques polonaises. Les membres allemands de la Commission ont consenti à intensifier leurs efforts dans ce domaine.

Le plan de travail de la Commission pour l'année 1965-1966 prévoit la collaboration des deux parties dans la préparation d'oeuvres de synthèse, l'échange des études et de la documentation. Les sous-commissions qui fonctionnent dans le cadre de la Commission Polono-Allemande, à savoir la sous-commission de la Silésie (professeur agrégé A. Galos), de la Poméranie (professeur J. Pajewski) et des archives (directeur H. Altmann) travaillent conformément à leurs plans spéciaux.